

Mai szerb esszék

Az önértelmezés határai

„Jebite se devedesete!”

A jelen esszé-összeállítás egy olyan kísérlet, amely átszabja a megjeleníteni kívánt arcot, feltölti jelentéssel az üres nevet, ami esetünkben a 'szerb' és a 'mai' jelzőket érinti. Egy Frankensteinnek van dolgunk, ám ez inkább a válogató önkényéről tanúskodik, semmint a kiválasztott területről. Hasonló szubjektivitással találkozunk itt, mint ami az esszéekben megnyilvánul. Ezek az írások, Montaigne kifejezésével élve, olyan tapasztalat-nyomok, amelyek javarészt a '90-es évekből maradtak fenn. Ez az időszak Szerbiában páratlanul gazdag esszéirodalmat eredményezett. Talán a kötetlen műfaj „szabadsága” (M. Epstejn) vonzotta a háború beszédmódjába kényszerült (és kényszerítő) alkotókat, szinte nem is említhetünk olyan szerb szerzőt, aki ne próbálta volna ki magát az esszé műfajában. Jugoszlávia darabokra hullásával új identitáshajtások születtek, az újonnan meghúzott határok által felfokozódott az önmeghatározás/önbehatárolás igénye. Montaigne óta az esszé a (lezárhatatlan) önértelmezés jegyében fogan. A szerb szerzőknél is hasonló identitás kereséssel találkozunk, azzal, hogy náluk az önértelmezés egyben a saját kultúrájuknak a körbejárása is. S ez – akárcsak a humanista szerzőnél – egy véget nem érő szellemi tapogatózássá válik. Vagyis a „Balkán” – mint minden név – csak mint imaginárius dimenzió létezik (M. Todorova). A fordítások oly módon értelmezik a délszláv mentalitást, hogy a magyar befogadó ennek a kultúrának csupán néhány mozzanatát sejteti meg, ne is álmodozzon arról, hogy teljes képet kap egy *másik* nemzet (esszé-irodalmi) identitásáról. Ebben az esetben eltévedne a „balkanizáló” olvasatának egzotikus dzsungelében. A most következő összeállításban a hibrid mítoszteremtő (pl. a kiválasztott nemzet) szövegek helyett mítosztalanító írásokat olvashatunk. Ez a folyamat legradikálisabban a posztstrukturalista „ideológiájú” szerzőknél jelentkezik (Miško Šuvaković), ahol a megszólaló szubjektum is ironikus megvilágításba kerül, ezáltal viszonylagossá válik az individuum belső világának biztonsága a kaotikus külső térhez képest. Ennek következtében a mítoszteremtés nem szűnik meg, az írás megreked a metaforikus problematizálás szintjén.

Ugyanakkor e blokkal nemcsak a balkáni háborús diskurzust szándékozom bemutatni. Igyekeztem minél szélesebb tematikájú munkákat összeválogatni, a '90-es évek termése mellett friss szövegekhez is hozzájutni. Így került be az újvidéki posztmodern beállítottságú gondolkodó, Svetislav Jovanov, akinek rendkívül széles munkásságából mindenképpen kiemelném a Danilo Kiš prózájáról írt könyvét, a posztmodern szótárát. A válogatásban szereplő írások a legutóbbi kötetéből származnak (*A XX. század mítoszai* – Mitovi XX veka). A belgrádi Jovica Acin sokoldalú szerző, tanulmányokat, esszéket, novellákat ír. Első magyar nyelvű publikációi az újvidéki *Új Symposion* laphoz kötődnek, a legutóbbiak viszont a veszprémi *Ex Symposion* folyóiratban jelentek meg. A jelen írása kézirat. A szintén belgrádi Dubravka Đurić a már említett Miško Šuvaković felesége (úgy tűnik, egy supergroup-ról van szó...), az egyetlen szerb feminista orgánus, a magas szintű tájékozottságról árulkodó *ProFemina* fo-

lyóirat egyik szerkesztője. Esszéírás mellett költészettel és műfordítással is foglalkozik, jelen írása kézirat. Šuvaković konceptualista (képző)művészként indult, majd lassan átért a teóriára. Ma a belgrádi egyetemen tanít irodalom-, zene- és művészetelméletet. Az egyik legtermékenyebb és legképzettebb szerb posztstrukturalista gondolkodó. Azon ritka szerb szerzők közé tartozik, aki rendszeresen szerepel a volt jugoszláv köz-társaságok irodalmi rendezvényein. Az összeállításban szereplő munkája kézirat. Vojislav Despotov 1999-ben meghalt, költészettel, prózával, esszéivel, műfordítással, lapszerkesztéssel stb. foglalkozott. Magyarul az *Ex Symposionban*, a *Jelenkorban* és a *Foszszíliában* olvashatók a művei. Mihajlo Pantić a belgrádi egyetemen tanít. Kiváló érzelme van ahhoz, hogy az éppen aktuális irányzat nyelvén szólaltassa meg a műveit (amikor a '80-as években a farmernadrágos próza volt a divat, akkor ebben a stílusban írt, most posztmodern feeling-ben alkot).

A politikai tárgyú művek között elsősorban azokat választottam ki, amelyek a gyűlölet-beszéd „ellenében” fogalmazódtak meg¹. A szerzők sorrendje laza kronológiát követ, ezért nyitja meg a blokkot a válogatásban szereplő legidősebb gondolkodó, Radomir Konstantinović. A szerb szerző Samuel Beckett egyik jó barátja volt, levelezésüket kiadta egy könyvben. Munkássága több szempontból is kardinális jelentőségű a szerb irodalom számára. A magyarul (is) olvasható, ám sajnos nem túl szerencsésen *A vidék filozófiája*²-nak fordított könyvében már 1969-ben szigorú pontossággal feltárta (és előrelátta) a szerb nacionalizmus mechanizmusát. A sárfészek filozófiája nagy hatással volt az újvidéki symposionisták első nemzedékének gondolkodásmódjára is (Domonkos István, Végel László, Tolnai Ottó stb.). Filip David és Mirko Kovač nemcsak azért fontos szerzők, mert szoros kapcsolatban álltak Danilo Kiš-sel (aki Kovačnak ajánlotta a magyarul is olvasható *Borisz Davidovics síremléke* c. regényének első fejezetét), hanem mert hasonló módon léptek fel nemcsak a titói, hanem a '90-es évek szerb totalitáriánus rendszere ellen is. David és Kovač (az utóbbi a polgárháború idején, miután rárontottak a szerb nacionalisták, önként elhagyta Belgrádot, elköltözött a háború sújtotta Horvátországba) kiadták a polgárháború alatt egymásnak írt leveleiket, ezekből magyarul is olvashatunk az *Ex Symposionban*, a *Holmiban* és a *Magyar Lettre Internationalban*. Kovač mostani esszéje tőle szokatlan módon az írói szenvedélyeket tematizálja, s ezen belül is a nagy világirodalmi toposzt, az alkoholt. A magyar olvasónak külön érdekességgel szolgálhat az, hogy utal Hamvas Béla: *A bor filozófiája* c. művére is. Ivan Čolović etnográfus és szociológus. Irodalomelméleti, urbánus etnológiai, etnolingvisztikai és politikai antropológiai tárgyú könyveket írt. A Biblioteka XX vek nevű kiadó alapítója, amely legfrissebb külföldi szakirodalmat terjeszti a szerb piacon. Munkáit több nyelvre lefordították. Roland Barthes és Georges Bataille műveinek egyik szerb nyelvű tolmácsolója.

¹ Ezért nem szerepelnek a szerzők között olyan kiváló írók és költők, mint Milorad Pavić, Svetislav Basara, Vladimir Kopicl stb. A válogató szubjektívizmusát elsősorban ezen a „tisztoogatáson” lehet számon kérni.

² Ford.: Radics Viktória, Kijarat, Bp., 2001. Nem értek egyet a szerb „palanka” szó „vidék” tolmácsolásával. Ugyanis a palánk szó szerb jelentése kettős. Egyfelől történelmi tárgykörben sáncot, a vár környékét jelenti, olyan helyet, amelyet a palánk véd, elzár (így épített védőfal, erőd), másfelől a sárfészek kontextusa tapad hozzá. Ebből a szempontból gúnyos, ironikus konnotációt kap: közvetlen, elmaradott, sivár falut, kisvárost értenek alatta. A műben mindkét vonzat megtalálható.

Ezek után már csak az olvasó következik, hogy – feltételesen szólva – megismerkedjen egy *másik* kultúra erősen megvágott írói termésével. Talán e fordítások olvasása kiépíthet egy olyan képzeletbeli hidat, amelyen keresztül a két világ – ha nem is tud teljesen találkozni – legalább közeledhet egymáshoz. Vagy tippeket kaphat a saját önértelmezése határainak kitágításához.

Orosik Roland

